

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ
З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
У ХОДІ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ
КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТИЗМУ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА**

Назаренко Г. А.

Україна, м.Черкаси, Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

Пріоритетною особливістю демократизації життя українського суспільства є реальна участь громадян в управлінському процесі, взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування задля вирішення життєво важливих питань, контроль за діяльністю як органів державної та місцевої влади, так і окремих її представників. Успіх упровадження цінностей демократії в Україні безпосередньо залежить від рівня культури демократизму громадян.

Ці положення надто важливо враховувати у вихованні старшокласників, які незабаром стануть повноправними суб'єктами суспільно-політичного життя, а отже, мають бути готовими до взаємодії з владними структурами з різних аспектів життєдіяльності.

Концептуальною основою *культури демократизму особистості*, яку ми розглядаємо як *культуру визнання й реалізації демократії*, є філософія *народовладдя*, що, в свою чергу характеризується суверенністю народу, який обирає владу, впливає на зміст та способи її діяльності, бере участь у прийнятті важливих для держави і суспільства рішень, контролює діяльність влади, її структур, окремих державних службовців та виборчих посадових осіб, має механізми їх відклику. Особливий наголос при цьому робимо на необхідності забезпечення розвинутого самоврядування, участі народу у прийнятті важливих державних рішень та здійсненні ним контролю за діяльністю державної та місцевої влади.

Теоретичні основи народовладдя висвітлено у наукових працях В. Гапотія, А. Грабильнікова, Ю. Лемішка, О. Мурашина, О. Скібіної, Р. Чернеги, Л. Шипілова та ін.. У роботах цих дослідників розглядається зміст основних суверенних прав

українського народу, а також пріоритетні функції, види і форми народовладдя як прямої демократії.

З метою визначення можливих форм взаємодії старшокласників з органами державної та місцевої влади розглянемо більш докладно наукові праці названих вище вчених.

Так, у дослідженні В. Гапотія розглядаються основні суверенні права українського народу, до яких віднесено право визначати і змінювати конституційний лад, право визначати основні засади суспільного життя, структуру державного механізму та основні принципи його функціонування; право на законні форми протесту, збори, мітинги, походи і демонстрації; право на володіння, користування і розпорядження національним багатством; право первинної легітимації влади - формування складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яке реалізується шляхом виборів [1].

У наукових доробках А. Грабильнікова конкретизується зміст права громадян на участь в управлінні державними справами. Дослідник вважає його узагальненим конституційним політичним правом, що інтегрує такі політичні права, як-от: право брати участь у референдумах; право обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право рівного доступу до державної служби і служби в органах місцевого самоврядування; право брати участь у здійсненні правосуддя. На думку вченого, важливою ознакою цього права є безпосередній, особистий і вирішальний прояв волі громадян у вирішенні таких державних справ, як формування виборних органів держави та органів місцевого самоврядування, прийняття законів та інших загальнозначущих рішень на референдумах, здійснення законодавчої, виконавчої, судової влади у складі державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування; здійснення правосуддя в якості народних і присяжних засідателів [2].

У відповідності до суверенних прав українського народу як основи народовладдя у дослідницьких роботах Ю. Лемішка [3], О. Мурашина [4], О. Скібіної [6; 7], Л. Шипілова [9] та інших вчених розглядаються основні *форми* здійснення прямої демократії в Україні: вибори, референдум, народне (або громадське) обговорення, а також форми контролю з боку громадян за забезпеченням реалізації актів прямого (розгляд виконання прийнятих актів на зборах громадян; проведення територіальними громадами громадських слухань, зустрічей з депутатами відповідної ради та посадовими особами, під час яких можуть бути заслухані звіти про виконання

відповідних положень актів, прийнятих населенням безпосередньо щодо питань місцевого значення; перевірка стану справ на місцях; вивчення громадськістю, ініціативними групами матеріалів про громадську думку - скарг, виступів, анкет, результатів опитування, - аналіз статистичної та іншої інформації, експертні оцінки наукових установ, груп фахівців).

У науковій праці українського вченого О. Скібіної розглядається ще одна форма прямої демократії – *звернення громадян* зі суспільно значущих, публічних питань або з особистих проблем. Дослідниця стверджує, що у цій формі народовладдя проявляється особиста зацікавленість громадян при вирішенні питань державницького та соціального характеру [6].

За відсутності в Україні таких демократичних інститутів, як *накази виборців* та *відкликання народних депутатів* виборцями, чи не єдиною можливістю громадян виявити своє ставлення до державної влади і політики є інститут *мирних зборів*.

Вітчизняний науковець Ю. Лемішко цілком слушно зауважує, що право громадян на проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій як прояв громадянської активності має своїм підґрунтям природне прагнення людей до об'єднання, до спільного обговорення та вирішення важливих питань суспільного значення. На думку вченого, на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства право на проведення масових публічних заходів перетворилося на дієву форму участі громадян у публічній сфері життя соціуму, одну із головних форм контролю громадянського суспільства за діяльністю держави, важливий засіб впливу громадян та соціальних спільнот на перебіг різноманітних суспільних процесів. Дослідник визначає такі види масових публічних заходів: збори громадян, мітинг, демонстрація (або вуличний похід, або вулична хода), похід, пікет [3].

Підсумовуючи, Ю. Лемішко зазначає, що ці форми безпосередньої демократії дозволяють політично-активним громадянам дуже оперативно впливати на перебіг різноманітних процесів в суспільстві й державі, забезпечують можливості фактично постійної участі в політичному житті, безперервної реалізації народом своєї влади. Підтримуємо думку вченого про те, що участь у цих формах народовладдя дозволяє кожному громадянину, соціальним спільнотам і політичним об'єднанням вільно і відкрито висловлювати свою громадянську позицію з будь-яких питань суспільного та політичного життя, є дієвим засобом вираження громадянського протесту; змушує владу прислуховуватись до волі народу; є дієвим засобом здійснення громадського контролю за органами публічної влади; сприяє зниженню соціальної напруженості.

Накопичення досвіду використання форм безпосередньої демократії у повсякденному житті, на думку автора, сприятиме утвердженню демократичних традицій суспільно-політичного життя в нашій державі, налагодженню міцного каналу “зворотного зв’язку” між владою і громадянами [там само].

В умовах *місцевого самоврядування* вченими виокремлюються такі форми народовладдя, як-от: контроль за виконанням депутатами та сільськими (селищними, міськими) головами своїх передвиборчих програм та наказів виборців; використання місцевою громадою по відношенню до депутатів важелів відповідальності за невиконання своїх зобов’язань перед виборцями; контроль за виконанням вже прийнятих рішень; підготовка альтернативних проектів з конкретних питань; діяльність громадських рад і дорадчих груп при сільських, селищних, міських радах [8].

На основі критичного аналізу висвітлених у роботах сучасних дослідників різноманітних форм народовладдя як прямої демократії, а також з урахуванням вікових особливостей учнів старших класів, вважаємо за необхідне зазначити, що взаємодія учнівської молоді з владними структурами та органами місцевого самоврядування є обмеженою юридичними правами неповнолітніх старшокласників: їхня участь у масових публічних заходах, особливо протестного характеру, є недоцільною, а іноді навіть неправомірною. З огляду на це, така взаємодія передбачає:

- ініціювання та участь в обговоренні проблем, важливих для життєдіяльності молоді;
- співпрацю з владними структурами та органами місцевого самоврядування щодо вирішення проблем життя учнівської молоді та інших членів місцевої громади;
- набуття первинного досвіду контролю за діяльністю влади шляхом проведення зустрічей з народними депутатами різних рівнів з питань ознайомлення з результатами реалізації ними передвиборчих програм, а також з державними посадовцями та представниками органів місцевого самоврядування - з питань державної молодіжної політики;
- опанування *на когнітивному рівні* демократичних способів впливу на владу з метою покращення життя громадянського суспільства, захисту соціальних, економічних, політичних та культурних прав і свобод членів громадянського суспільства, а також набуття відповідних навичок шляхом проведення ділових та рольових ігор, обговорення реальних ситуацій суспільно-політичного життя, участі у дискусіях, диспутах та дебатах [5].

Школа сьогодні не лише є частиною демократичного суспільства: шляхом залучення, передусім, старшокласників до відповідної їхньому віку діяльності у різних сферах життя місцевої громади вона визначає, якою буде демократія у недалекому майбутньому.

Саме тому у ході дослідно-експериментальної роботи регіонального (обласного) рівня, що здійснювалась під нашим керівництвом, педагогічний колектив Монастирищенського ліцею «Ерудит» Черкаської області намагався виховувати культуру демократизму старшокласників шляхом залучення учнів до реального життя місцевої громади. При цьому важливо було створити атмосферу вільного обміну думок всіх учасників навчально-виховного процесу, привернення уваги учнів старших класів до реальних потреб місцевої громади, стимулювання активної, самостійної та відповідальної участі у прийнятті та реалізації рішень на місцевому рівні.

Шляхом участі в Інтернет-проекті «Досліджуємо проблеми життя громадянського суспільства нашого міста» ліцеїсти навчались орієнтуватись у проблемах сучасного суспільно-політичного життя рідного міста та всієї України, реалізовувати свої права як членів місцевої громади, громадянського суспільства; намагались визначити й вирішити актуальні проблеми життя класу, школи, громади; опановували способи та стратегії взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування на користь собі, шкільній та селищній громаді; набували практичного досвіду громадянських дій та демократичної поведінки.

Протягом двох місяців учасники проекту досліджували найактуальніші проблеми місцевої громади: проводили анкетування учнів ліцею та їхніх батьків; здійснювали опитування на вулицях міста, у громадських установах та організаціях. На основі аналізу отриманих даних виявлено такі основні проблеми громадян міста Монастирища: високих рівень безробіття серед молоді та дорослого населення; незадовільний стан місцевих доріг; відсутність освітлення на деяких вулицях міста; незадовільне фінансування потреб освіти, медицини, культури; велика кількість безпритульних тварин у дворах багатоповерхових житлових будинків та на вулицях міста; рання пристрасть молоді до вживання алкоголю та тютюнопаління; небажання місцевої влади вирішувати деякі соціальні проблеми громади або байдуже ставлення до їх вирішення; труднощі в опрацюванні та розгляді владою особистих звернень громадян; відсутність місця організації інтелектуально-розважального дозвілля молоді; занедбаний стан будівлі колишнього місцевого басейну, втрата надій на відновлення його роботи.

Під час осмислення й обговорення способів вирішення кожної із проблем старшокласники одночасно намагались усвідомити власні можливості щодо участі у їх розв'язанні, визначали можливих союзників – окремих осіб, соціальні або громадські інститути, у чий повноваженнях знаходиться вирішення названих проблем.

Учасники проекту стали ініціаторами проведення прес-конференції з міським головою. До обговорення проблеми «Що цікавить і турбує сучасних старшокласників як членів громадянського суспільства: питання, проблеми, рішення» були також запрошені представники місцевих засобів інформації та членів ліцейного клубу «Юний журналіст».

У ході конструктивного діалогу старшокласники донесли до влади проблеми, що турбують місцеву молодь, висловили власну позицію з обговорюваних питань, намагались визначити шляхи взаємодії з владою щодо їх вирішення. Ліцеїсти продемонстрували свою спроможність конструктивно обговорювати та пропонувати способи розв'язання актуальних для сучасного суспільства проблем, толерантне ставлення та повагу до співрозмовників.

Міський голова у своєму виступі розповів про намагання міської влади співпрацювати з громадськістю, зокрема про взаємодію із місцевою владою осередків політичних партій, громадських, професійних, релігійних об'єднань Монастирищини, засобів масової інформації. Крім цього, було акцентовано увагу учнівської молоді на процедурі звернення громадян, можливих формах взаємодії з громадянами, на необхідності розвитку на території районної громади електронної демократії.

Учні ліцею з'ясували для себе, хто і в який спосіб може звернутися до органів місцевого самоврядування. Старшокласників цікавило, де і яким чином можна регулярно ознайомитись із діяльністю місцевої влади, чи може молодь звернутись до владних структур, застосовуючи інформаційно-комунікаційні технології. З огляду на те, що на час проведення зустрічі спілкування пересічних громадян із владою в он-лайн режимі доки що було недоступне, ліцеїсти висунули пропозицію створити на сайті міської ради он-лайн приймальню, аргументуючи це можливістю зекономити час і відстань, зменшити черги під кабінетами, надати змогу людям з обмеженими фізичними можливостями заявити про свої потреби, висловити пропозиції тощо.

Важливим моментом цієї зустрічі було, звичайно ж, обговорення та пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що турбують учнівську молодь і потребують, на їхню думку, термінового вирішення.

Міський голова погодився з існуванням проблеми проведення дозвілля у вихідні та вечірній час, визнавши, що на задоволення потреб молоді в організації культурного дозвілля завжди чомусь не вистачає коштів, адже старе приміщення, де проходились дискотеки, потребує капітального ремонту; проте мер міста пообіцяв присутнім активізувати роботу в цьому напрямку і в найближчий термін вжити необхідних заходів для вирішення даного питання.

Цікавили старшокласників і перспективи розвитку міського спорткомплексу та можливість відновлення роботи давно закритого басейну. Крім цього, турбувала ліцеїстів і перспектива вирішення долі безпритульних тварин в умовах дії закону про заборону їх фізичного знищення. Старшокласники наголосили на тому, що останнім часом на вулицях міста з'явилася велика кількість безпритульних тварин, які почали становити реальну загрозу життю і здоров'ю мешканців міста. Відповідаючи на порушені питання, міський голова запевнив учнів, що деякі зрушення у вирішенні цих болючих питань вже є, проте у місцевому бюджеті не вистачає коштів для їх остаточного розв'язання, тому наразі шукають потенційних інвесторів, які, вклавши кошти, змогли б принести користь і собі, і місцевій громаді. Наостанок учасники зустрічі домовились про подальшу співпрацю обох сторін щодо вирішення обговорюваних проблем. Старшокласники покидали приміщення міської ради з надією, що ця конструктивна розмова принесе очікувані результати.

Невдовзі на районному рівні було організовано проведення «круглого столу» за темою: «Вивчаємо проблеми сучасної молоді та вчимося взаємодіяти», у якому, крім учнів ліцею «Ерудит», взяли участь члени учнівського самоврядування інших шкіл міста, представники влади та журналісти місцевих газет «Зоря» та «Алекс».

Репортажі про зміст проведених заходів, опубліковані у місцевих засобах масової інформації, активізували громадську активність монастирищан. Як наслідок, - у місцевій газеті «Зоря» невдовзі з'явилася стаття-звіт міського голови про виділення земельної ділянки під облаштування на ній притулку для бродячих тварин; розпочалась активна реконструкція та добудова колишнього приміщення єдиного у місті кінотеатру «Промінь», що в майбутньому має перерости у молодіжних розважальний центр.

Старшокласники іншого експериментального навчального закладу – Соколівоцької школи Тальнівського району Черкаської області стали організаторами зустрічі з органами місцевого самоврядування (представниками сільської ради), яка мала характер «круглого столу». Набуваючи першого досвіду офіційного спілкування з місцевою владою, учні цікавились, що потрібно, щоб стати депутатом сільської ради,

як відбуваються сесії, якими питаннями опікуються депутати відповідного органу представницької влади, які повноваження мають, чи є Україна демократичною державою. Крім цього, учні старших класів дізнались, що депутати органів місцевого самоврядування за свою діяльність не отримують зарплату, як дехто вважає, а це здійснюється виключно «на добровільній основі», з особистих мотивів участі в формуванні демократичного громадянського суспільства, контролі за справедливим розподіленням і використанням коштів місцевого бюджету, участі у програмах соціально-економічного розвитку села. У ході відвертої розмови старшокласники дійшли висновку, що це важка, відповідальна, але неоплачувана праця, яка базується на громадських засадах, активності, небайдужості депутатів до участі у житті суспільства.

У ході зустрічі школярів також цікавило питання розвитку спорту для молоді, зокрема, як вирішується ця проблема рівні сільської ради, за чий рахунок створюються спортивні майданчики. Старшокласники дізнались, що завдяки активній діяльності депутатського корпусу та спонсорів учнівська молодь має можливість проводити дозвілля у сільському будинку культури, де зроблено капітальний ремонт, придбано нові тенісний та більярдний столи, створено відповідні умови для роботи гуртка-студії «Творимо дива своїми руками», для участі у художній самодіяльності.

Після зустрічі учні стали ініціаторами організації роботи шкільного спортивного залу у вечірній час для усієї молоді села, а також вирішили взяти участь в Інтернет-проекті: «Вчимося поліпшувати життя місцевої громади», розміщеному на сайті «Вчимося демократії разом!» Черкаського освітянського порталу. Названий проєкт спрямований на виховання особистості старшокласника як самостійного суб'єкта, що усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод, і водночас несе відповідальність за свої дії і вчинки перед суспільством; формування практичних навичок та вмінь у дорослому житті забезпечити прогресивний демократичний розвиток своєї держави, здійснювати конкретні вчинки, реалізовувати суспільно-корисні справи задля покращення життя громадянського суспільства свого регіону.

У процесі висвітленої вище діяльності старшокласники експериментальних шкіл усвідомили, що перспективи демократизації життя українського суспільства значною мірою залежать від стану свідомості народу, від ступеня його готовності прийняти і реалізувати основні принципи і норми політичної демократії. Учнівська молодь мала змогу на практиці переконатись у важливості участі народу в політичному житті, зокрема, у прийнятті важливих для життєдіяльності громади рішень; у необхідності

посилення контролю з боку суспільства за діяльністю держави. У свідомості старшокласників утверджувалась думка про те, що прискорення процесу демократизації залежить від реального взаємозв'язку між суспільством і владою, яка повинна виконувати волю народу, що делегував їй право підтримування суспільного порядку.

Література:

1. Гапотій В.Д. Загально-теоретична характеристика суверенних прав народу та їх відображення в українському законодавстві // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 4. – С 41-47.
2. Грабильніков А.В. Право громадян України брати участь в управлінні державними справами // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Проблеми права на зламі тисячоліть”. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – С. 104-108.
3. Лемішко Ю. М. Масові публічні заходи як віддзеркалення політико-правової культури // Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи. Збірник статей і тез (за матеріалами Всеукраїнської науково-теоретичної конференції – XX Харківські політологічні читання). – Харків: НЮАУ, НДДБМС, 2008. – С. 194 – 196.
4. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 1. — С.61-68.
5. Назаренко Г.А. Теоретичні засади виховання культури демократизму учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів [Посібник] / Г.А.Назаренко. - Черкаси : ЧОПОПП, 2012. - 120 с.
6. Скібіна О.О. Поняття участі громадян в управлінні державними справами: конституційно-правовий аспект // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2003. – Вип. 22. – С. 310-314.
7. Скібіна О.О. Політичні права молоді в аспекті безпосереднього народовладдя // Конституція України – гарант розвитку творчих здібностей молоді: Матер. “круглого столу” 27 червня 2002 р. – Харків: Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, 2002. – С. 23-25.
8. Чернега Роман. Т. Проблематика участі громадян у місцевому самоврядуванні в класичних та сучасних наукових дослідженнях // Юридична Україна.– К:Юрінком Інтер.– 2005.– №1.–с. 8.
9. Шипілов Л. Теоретичні аспекти народовладдя // Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України: Тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 30 червня 2001 р.) / За ред. М.І. Панова. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001, - С. 5 – 8.